

УДК 373.2/.3.091.4(477)"1899/1910"
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-47>

Ганна ІВАНЮК,
orcid.org/0000-0001-7758-5121
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та психології
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) h.ivaniuk@kubg.edu.ua

Яна МАТЮШИНЕЦЬ,
orcid.org/0000-0001-7536-4384
аспірантка, викладач кафедри педагогіки та психології
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) y.matiushynets@kubg.edu.ua

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ТА ПРАКТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ СЕРЕДОВИЩ У НАРОДНИХ ДИТЯЧИХ САДКАХ І ДИТЯЧИХ ПРИТУЛКАХ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ (1899–1910)

У статті висвітлено провідні педагогічні ідеї та практики їх упровадження у розв'язуванні розвивальних середовищ народних дитячих садків та дитячих притулків для дітей дошкільного віку на теренах України (1899–1910). За результатами вивчення друкованих і рукописних джерел із Фонду 707 Центрального державного історичного архіву м. Києва обґрунтовано вплив педагогічної думки тих років на практику дошкільного виховання дітей, виявлено функціональні особливості розвивального середовища для дітей дошкільного віку на прикладі діяльності першого народного дитячого садка, створеного в Києві 1899 року Юлією Карпінською. Виявлено провідні для тих років цілі та напрями виховання і розвитку дітей дошкільного віку в розвивальних середовищах народних дитячих садків і дитячих притулків (здоров'язбереження, самодіяльна праця дітей, зв'язок із сімейним вихованням, соціальне благополуччя). З'ясовано значення розвивальних середовищ для всебічного розвитку дітей дошкільного віку та підготовки їх до навчання в умовах початкової народної школи. Здійснено ретроспективний огляд розпорядку дня, планів діяльності та занять, що проводилися для дітей дошкільного віку в різноманітних за структурою та предметним наповненням розвивальних середовищах народних дитячих садків. Охарактеризовано взаємозв'язки педагогічних ідей і суспільних думок щодо завдань діяльності розвивальних середовищ народних дитячих садків та притулків для дітей дошкільного віку.

Висвітлено погляди українських педагогів кінця XIX – початку XX століття (Н. Лубенець, Е. Яновська, А. Драган) щодо сутності та впливу розвивальних середовищ на виховання дітей дошкільного віку. Представлено окремі аспекти діяльності Товариства народних дитячих садків та заходи, що спрямовані на поширення ідей про роль народних дитячих садків у всебічному розвитку дітей дошкільного віку з робітничих сімей. Узагальнено основні методи і засоби виховання, навчання і розвитку дітей дошкільного віку в умовах розвивальних середовищ народних дитячих садків і дитячих притулків.

Ключові слова: розвивальне середовище, педагогічні ідеї, діти дошкільного віку, народні дитячі садки, дитячі притулки, Товариство народних дитячих садків.

Hanna IVANIUK,
orcid.org/0000 0001 7758 5121
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Pedagogy and Psychology
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) h.ivaniuk@kubg.edu.ua

Yana MATIUSHYNETS,
orcid.org/0000-0001-7536-4384
Postgraduate Student, Lecturer at the Department of Pedagogy and Psychology
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) y.matiushynets@kubg.edu.ua

PEDAGOGICAL IDEAS AND PRACTICES OF THE FUNCTIONING OF THE DEVELOPING ENVIRONMENT IN KINDERGARTENS AND CHILDREN'S SHELTERS IN UKRAINE (1899–1910)

The article highlights the leading pedagogical ideas and practices of their implementation in the development of the environment of kindergartens and children's shelters for preschool children in Ukraine (1899–1910). Based on the

results of studying printed and manuscript sources from the Fund 707 of the Central State Historical Archive of Kiev, the influence of the pedagogical thought of those years on the practice of preschool education of children was substantiated, the functional features of the developmental environment for preschool children were revealed on the example of the first public kindergarten created in Kiev in 1899 by Julia Karpinskaya. The goals and directions leading for those years for the upbringing and development of preschool children in the developing environments of kindergartens and children's shelters (health care, independent work of children, connection with family education, social well-being) have been identified. The importance of developmental environments for the comprehensive development of preschool children and their preparation for education in the conditions of primary public school has been clarified. A retrospective review of the daily routine, business plans and classes carried out for preschool children in the structure and content of the developmental environment of kindergartens has been carried out. The relationships of pedagogical ideas and public opinions on the tasks of the developing environments of kindergartens and shelters for preschool children are described.

The views of Ukrainian teachers of the late XIX – early XX centuries (N. Lubenets, E. Yanovskaya, A. Dragan) on the essence and impact of the developing environment on the upbringing of preschool children are covered. Some aspects of the activities of the Society of kindergartens and events aimed at disseminating ideas on the role of kindergartens in the comprehensive development of preschool children from working families are presented. The main methods and means of raising, teaching and developing children of preschool age in the developing environment of kindergartens and children's shelters have been summarized.

Key words: developmental environment, pedagogical ideas, preschool children, public kindergartens, children's shelters, Society of Children's Kindergartens.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку дошкільної освіти спонукає до розроблення нових підходів до створення розвивальних середовищ з метою реалізації навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку. Так, у новій редакції Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) (2021) унормовано вимоги до освітніх середовищ закладів дошкільної освіти задля особистісного розвитку дітей дошкільного віку та реалізації наступності між дошкільною та початковою освітою (БКДО, 2021).

Зважаючи на значення розвивального середовища для всебічного розвитку дітей дошкільного віку, у сучасному освітньому просторі України актуалізується потреба історико-педагогічних студій задля висвітлення педагогічних ідей і досвіду функціонування розвивальних середовищ народних дитячих садків, дитячих притулків на теренах України (1899–1910), виявлення продуктивних практик, що можуть становити інтерес для працівників освітньої галузі.

Аналіз досліджень. Аналіз теоретичних досліджень із зазначеної проблематики показав, що окремі аспекти функціонування розвивальних середовищ народних дитячих садків і дитячих притулків є предметом пошуків сучасних українських науковців. У контексті проблематики статті заслуговують на увагу здобутки сучасних українських дослідників: окремі аспекти реалізації самодіяльності і творчого самовираження дитини дошкільного віку у спеціально створеному середовищі (Іванюк, 2018); узагальнення різних поглядів на організацію, методи та зміст навчання і виховання дітей дошкільного віку в умовах народного дитячого садка (Кушнір, 2016); характеристика підходів до створення закладів суспільного

дошкільного виховання в Україні кінця XIX – початку XX ст. (Попиченко, 2009); висвітлення окремих аспектів створення перших народних дитячих садків (Сергєєва, 2013); характеристика ідеї діяльнісного підходу в умовах народних дитячих садків на теренах України (Січкач, 2015); система опіки над знедоленими дітьми початку XX століття (Рябкина, 2015).

За результатами аналізу історико-педагогічних пошуків сучасних науковців нами з'ясовано, що, незважаючи на численні дослідження з окремих аспектів зазначеної проблематики, педагогічні ідеї в контексті функціонування розвивальних середовищ народних дитячих садків та дитячих притулків на теренах України у визначених хронологічних межах не були предметом цілісного дослідження.

Мета статті – дослідити вплив ідей провідних педагогів на функціонування та поступ розвивальних середовищ народних дитячих садків і дитячих притулків на теренах підросійської України (1899–1910).

Виклад основного матеріалу. Дослідження функціонування та педагогічних ідей щодо розвивальних середовищ для дітей дошкільного віку на теренах України (1899–1910) в імперську добу спонукає до вивчення історичних джерел, що висвітлюють результати діяльності перших дитячих садків та дитячих притулків, відкритих у Києві. Для вивчення досвіду діяльності народних дитячих садків нами було проаналізовано матеріали та звіти про діяльність народних дитячих садків, що зібрані у Фонді 707 Центрального державного історичного архіву м. Києва, стародруки (Народные детские сады в Киеве (мовою оригіналу) (1899), Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада,

приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов (*мовою оригіналу*) (1907)) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського.

Виявлено, що Н. Лубенець 1899 року оприлюднено брошуру «Народні дитячі садки у Києві», на шпальтах якої педагог висвітлила особливості діяльності народних дитячих садків (Народные детские сады в Киеве (*мовою оригіналу*), 1899). Головною метою створення народних дитячих садків цих років визначено моральний і фізичний розвиток дітей із сімей малого достатку, батьки яких були робітниками на фабриках і заводах, що діяли в окрузі. Окрім того, в розвивальному середовищі народних дитячих садків діти мали привчатися до праці й відчувати турботу від педагогів та підготуватися до майбутнього навчання в умовах школи (Народные детские сады в Киеве (*мовою оригіналу*), 1899: 1).

Варто зауважити таке: у народних дитячих садках значна увага приділялася ігровій діяльності дітей, тому що дитячі ігри сприймалися у тогочасному педагогічному середовищі як відображення соціального довкілля, в якому виховується дитина (Народные детские сады в Киеве (*мовою оригіналу*), 1899: 9).

На теренах України (1890-і рр.), окрім дитячих садків для дітей робітників, організовували дитячі притулки, що мали забезпечити педагогічний патронаж для дітей із незаможних сімей. Усього в м. Києві на той час працювало чотири дитячі притулки. Їх створювали для денного перебування дітей дошкільного віку (з 8 до 18 години). Для молодших дітей у середовищі притулку організовувалися ігри під керівництвом вихователя. Старшим дітям пропонувалися заняття з рукоділля і грамоти. Окрім того, у дитячих притулках вихованців забезпечували одягом і сніданком, обідом і вечерею (Народные детские сады в Киеве (*мовою оригіналу*), 1899: 10). Зважаючи на це, варто зазначити, що особливості устрою дитячих притулків відрізнялися від народних дитячих садків. В основному кошти, які виділялися на утримання дитячого притулку, були в рази більші, ніж потреби для облаштування народних дитячих садків (Народные детские сады в Киеве, 1899: 10). Вивчення звіту Н. Лубенець, висвітленого у брошурі «Народные детские сады в Киеве (1899)» (*мовою оригіналу*) дало змогу з'ясувати позитивне сприйняття цих дошкільних закладів у тогочасному соціальному середовищі. Так, кілька благодійників зголосилися профінансувати відкриття народних дитячих садків (Народные детские сады в Киеве (*мовою оригіналу*), 1899: 19–20).

Таким чином, відкриття цього закладу відбулося 11 квітня 1899 року за ініціативи Юлії Карпінської. У перший день відкриття в дитячий садок було прийнято 100 дітей. У розвивальному середовищі цього дитячого садка було створено умови для занять у приміщенні (дві невеличкі кімнати) та виділена територія на відкритому повітрі. Дітям пропонувалися різні види діяльності, а саме: праця на грядках, ігри з піском (для цього було розміщено спеціальні столи з чистим піском), розваги на дитячих гойдалках, гімнастичне приладдя для фізичних вправ тощо (Народные детские сады в Киеве (*мовою оригіналу*), 1899: 19–20).

Суголосною до висвітленої вище педагогічної практики є ідея Н. Лубенець щодо функціонування середовищ народного дитячого садка як школи діяльності, що мала місце для розваг, установу для навчання і виховання з метою реалізації інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку. В ці роки започатковано ідею про наступність розвивального середовища дитячого садка та школи, оскільки майбутні учні потребували базових знань, умінь і навичок для подальшого їхнього навчання (Народные детские сады в Киеве (*мовою оригіналу*), 1899: 24–25).

Щодо функціонування та предметного наповнення розвивальних середовищ дитячих садків і притулків 1890-х серед прогресивної тогочасної громадськості та педагогів існували різні трактування їхньої дієвості. Інтерес становлять листи Л. Марьянчика (лікаря-хірурга, педагога) до редакції журналу «Життя і мистецтво», опубліковані в брошурі «Народные детские сады в Киеве» (*мовою оригіналу*) (1899) про діяльність Юрківського народного дитячого садка (Народные детские сады в Киеве, 1899: 40–41). Юрківський дитячий садок – це другий дошкільний заклад, що був відкритий у Києві. Зацікавлений діяльністю дитячих садків, Л. Марьянчик вирішив завітати в Юрківський дитячий садок. За його спостереженнями, розвивальне середовище Юрківського дитячого садка, що був місцем для перебування для 60 дітей, ділилось на три групи: група хлопчиків (6–7 років), група дівчаток (6–7 років) і змішана група (хлопчики і дівчатка з 3-х до 6 років). Так, для першої групи дітей вихователь проводила заняття з малювання і письма. Друга група у цей час під керівництвом педагога проводила заняття з рукоділля. Група молодших дітей розглядала різні картинки під наглядом помічника вихователя (Народные детские сады в Киеве (*мовою оригіналу*), 1899: 41).

Задля формування у дітей відповідальності в розвивальному середовищі Юрківського дитячого садка було організоване чергування для дітей

старшої групи. До прикладу, чергова дитина збирала матеріал, який використовувався для занять та відносила його на місце. Молодшим дітям прибирати матеріали після занять допомагав помічник вихователя. Л. Марьянчик, аналізуючи такий устрій дитячого садка, на шпальтах журналу «Життя і мистецтво» давав лише позитивні відгуки про діяльність Юрківського дитячого садка та всієї справи дошкільного виховання (Народные детские сады в Киеве *(мовою оригіналу)*, 1899: 41).

Значимо, що згодом у газеті «Київське слово» Л. Марьянчик (псевдонім «Друг дітей») висвітлив іншу сторону діяльності Юрківського дитячого садка – невідповідність приміщення та прибудинкової території народного дитячого садка потребам дітей. На його думку, умови, в яких перебували діти, суперечили санітарно-гігієнічним нормам, оскільки кімнати дитячого садка були невеликого розміру, погано провітрювалися, а прибудинкова територія облаштована дуже маленьким майданчиком, без зелених насаджень. Також за його спостереженнями на майданчику не було накриття, під яким вихованці мали б змогу сховатися від сонця або дощу (Народные детские сады в Киеве *(мовою оригіналу)*, 1899: 42–43). Отже, зважаючи на позитивні і негативні сторони діяльності Юрківського дитячого садка, Л. Марьянчик був упевнений, що задля збереження здоров'я вихованців керівниці цього садка варто знайти просторе приміщення з добре облаштованим майданчиком.

З огляду на зауваження Л. Марьянчика згодом було здійснено низку заходів для покращення функціонування розвивального середовища в Юрківському дитячому садку. Інспектування приміщення дитячого садка, здійснене губернатором Ф. Треповим, інспектором народних училищ Т. Лубенцем, показало, що умови Юрківського дитячого садка загалом задовольняють потреби. Однак за браком державних коштів робота щодо покращення умов була дещо загальмована (Народные детские сады в Киеве *(мовою оригіналу)*, 1899: 45).

У студіюванні педагогічних практик, що мали місце в перших народних дитячих садках Києва, значущими для вивчення підходів до створення розвивальних середовищ для дітей дошкільного віку є матеріали, висвітлені у виданні «Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов» (1907) *(подано мовою оригіналу)*.

З аналізу звіту Товариства народних дитячих садків м. Києва (Н. Лубенець) від 19 січня 1907 року

з'ясовано про започаткування його діяльності задля сприяння позитивному сприйняттю суспільством ідей діяльності народних дитячих садків. Члени Товариства народних дитячих садків займалися педагогічним просвітництвом серед батьківської, громадсько-соціальної спільнот. Основними формами просвітницької роботи тоді були: читання, публікування статей у різних періодичних виданнях та оприлюднення рефератів щодо необхідності створення народних дитячих садків для забезпечення фізичного і морального розвитку дітей дошкільного віку. Окрім того, Товариством започатковано «школу нянь» і курси підготовки «вихователюк» і «садівниць» (Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов *(мовою оригіналу)*, 1907: 10).

Зважаючи на роль розвивального середовища у становленні особистості дитини дошкільного віку, для нашого дослідження інтерес становлять матеріали, висвітлені у Звіті про діяльність Київського товариства народних дитячих садків за 1908 рік. У цьому документі було проаналізовано статті членів Київського Товариства народних дитячих садків (А. Драган, Н. Лубенець, П. Єфремової, Ц. Балталона, А. Левицького, А. Анохіної), що висвітлювали педагогічні погляди та досвід щодо навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку в умовах дитячого садка (ЦДІАК України, ф.707, оп. 282, спр. 40, 1910: 35–36 об). З огляду на це Н. Лубенець оприлюднила матеріали про виставку «Дошкільне виховання» (19 січня 1907 року). На виставках презентувалися методичні розробки для навчання, виховання і розвитку дітей у дитячому садку і у сім'ях вихованців. Так, програмою виставки була передбачена діяльність двох відділів. Перший відділ передбачав забезпечення мети виховання дітей у сім'ї (середовище дитячої кімнати, іграшки, дитячі ігри й забави, дитячі роботи). Другий відділ виставки забезпечував мету виховання дітей у дитячому садку (середовище дитячого садка, матеріали для ігор і занять, ігри і заняття для дітей, роботи садівниць і їхніх помічниць, наочні посібники, матеріали щодо малювання і ліплення, музики і співів, рухливих ігор у приміщенні та на свіжому повітрі, гімнастики, початкової грамоти, бібліотеки для дітей і вихователів (ЦДІАК України, ф.707, оп. 282, спр. 40, 1910: 37). На цих виставках організовувалися публічні загальні збори для педагогів, виголошувалися доповіді і реферати щодо дитячих ігор, занять і продуктивних підходів до реалізації мети виховання дітей дошкільного віку,

що реалізувалися у розвивальному середовищі народних дитячих садків (ЦДІАК України, ф.707, оп. 282, спр. 40, 1910: 35–36 об).

У руслі теми дослідження цікавими є ідеї Е. Яновської, висвітлені на шпальтах видання «Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов» (1907), щодо значення народних дитячих садків (Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов, 1907: 11). На переконання авторки наведеної вище статті, народні дитячі садки з опорою на соціальні умови мають реалізувати ідею виховання дітей дошкільного віку. Так, система виховання дітей дошкільного віку в народному дитячому садку ґрунтувалась на загальнопедагогічних принципах, а мета полягала у підготовці дітей до майбутньої діяльності щодо вивчення економічного, культурного і морального рівня суспільства. З огляду на це реалізація мети розумового, морального і фізичного виховання дітей дошкільного віку в умовах розвивального середовища народного дитячого садка відбувалась з урахуванням їхніх нахилів, здібностей і чуттєвої сфери (Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов (*мовою оригіналу*), 1907: 12).

Окрім того, Елеонора Яновська відводить провідну роль сімейному середовищу у розвитку дитини дошкільного віку, зважаючи на те, що перші знання, уміння й навички дитина розвиває в умовах сім'ї. Але з урахуванням суспільно-політичних та економічних змін у країні функції сім'ї частково замінював дитячий садок, умови якого повторюють атмосферу сім'ї, любові, взаємної підтримки й всебічного розвитку (Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов (*мовою оригіналу*), 1907: 14–16).

Зауважимо, що Елеонора Яновська підтримувала Фребелівську виховну систему та висвітлювала основні ідеї її реалізації у середовищі народних дитячих садків (Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов (*мовою оригіналу*), 1907: 19). Педагог уважала першорядною діяльнісною основою виховання, що відповідає моральним і фізичним силам дітей дошкільного

віку. З огляду на це вихователь повинен підбрати матеріал різних рівнів складності. На думку Елеонори Яновської, ігрова діяльність має виступати головним виховним засобом дошкільників та пронизувати всі сторони їхнього життя. Так, для підтримання в дітей інтересу заняття мають містити ігрові елементи, а ігрова діяльність дитини має бути двосторонньою – активною і пасивною. Спокійна гра вихованця з іграшками у спеціально облаштованому місці має замінюватися на активні ігри з товаришами. Задля реалізації мети морального виховання і становлення повноцінної особистості дитини педагогу варто враховувати творчі задатки і здібності вихованців (Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов (*мовою оригіналу*), 1907: 19–20).

Окрім того, цікавими є погляди Елеонори Яновської на співпрацю дитячого садка і школи. Педагог наголошувала, що підготовка дитини до навчання у шкільному середовищі є психологопедагогічною проблемою. Так, дитина, що інтелектуально і психологічно не готова до школи, стикатиметься з такими труднощами, як: розгубленість, загальмованість, неухважність тощо. Такі негативні психологічні прояви становлять перешкоду нормальному перебігу навчальних занять з дітьми (Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов (*мовою оригіналу*), 1907: 21). Для реалізації всебічного розвитку дітей дошкільного віку в середовищі народного дитячого садка було розроблено та рекомендовано для впровадження орієнтовний план бесід, предметних уроків і занять (Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов (*мовою оригіналу*), 1907: 29). Тематика занять рекомендована відповідно до пів року та інтересів вихованців: бесіди, розповіді, малювання, ліплення, вирізання, конструювання, рухливі ігри, музика. Тематика та зміст бесід для дітей дошкільного віку були спрямовані на розширення їхніх знань про навколишнє середовище (рослинний і тваринний світ, явища природи, сезонні зміни), прийдешні свята (пояснення передумов виникнення свята, особливості традицій його святкування). Малювання, ліплення, витинання і конструювання рекомендовано відповідно до тематики бесід і розповідей, що проводилися для дітей дошкільного віку (Народный детский сад. С приложением отчета

о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов (*мовою оригіналу*), 1907: 29–34).

З'ясовано, що в ці роки час перебування дитини в дитячому садку чи притулку було досить структуроване: в липні для дітей організовувалися канікули, а в серпні діти знову поверталися у середовище дитячого садка. Зважаючи на те, що під час канікул діти відходили від загального розпорядку дитячого садка, у серпні тематика бесід дещо змінювалася. Вихователь цікавився, як у дітей пройшли канікули, нагадував правила поведінки в дитячому садку, проводив знайомства з тими дітьми, які нещодавно прийшли у садок (Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов (*мовою оригіналу*), 1907: 32).

Щодо предметних уроків, то у виданні «Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов» (*мовою оригіналу*) висвітлено мету і завдання їх проведення у середовищі народного дитячого садка (Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов (*мовою оригіналу*), 1907: 35). Такі уроки були спрямовані на розвиток у дітей дошкільного віку чуттєвої сфери та формування сенсорних еталонів, розвиток фантазії, формування реальних і творчих уявлень. Окрім того, предметні уроки були взаємопов'язані з читанням і бесідами про рослинний і тваринний світ з метою формування в дітей загальнолюдських почуттів, співпереживання та любов до всього живого, що їх оточує (Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов (*мовою оригіналу*), 1907: 36).

Провідною метою всіх занять і виховних впливів, що реалізувались у розвивальному середовищі дитячого садка, було формування в дітей культурних навичок: зовнішніх – чистота, порядок, акуратність; внутрішніх – стриманість і увага. Такі заходи в умовах функціонування середовища дитячого садка формують у дітей культуру людської особистості, що забезпечує успішне навчання у середовищі початкової народної школи (Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов, 1907: 36).

З огляду на предмет наукового пошуку становлять інтерес педагогічні погляди А. Драган, висвітлені у звіті 1908 року про «Временный приют для детей родителей, пострадавших от наводнения» (*мовою оригіналу*) (ЦДІАК України, ф.707, оп. 282, спр. 40, 1910: 41 об – 42). На її переконання, доросле середовище може глибоко впливати на психічний стан та розвиток дітей дошкільного віку. Зокрема, задля збереження здоров'я дітей від інфекційних хвороб та умов для формування фізичного і морального здоров'я дітей Товариством народних дитячих садків прийнято рішення про створення дитячих притулків. Пропозицію щодо облаштування притулку для дітей з неблагополучних сімей подала А. Драган. Так, А. Драган разом з Н. Лубенець та А. Александровською впродовж тижня було знайдено приміщення для притулку і його підготовлено для подальшого заселення дітей (ЦДІАК України, ф.707, оп. 282, спр. 40, 1910: 41 об – 42). Приміщення притулку складалося з трьох просторих і світлих кімнат, що надала пані Артамонова у своєму будинку на Куренівці. У притулку на травень 1908 року перебувало 10 дітей; а в червні 1908 року – 12; в липні – серпні того ж року – 16 вихованців віком 3–9 років (ЦДІАК України, ф.707, оп. 282, спр. 40, 1910: 41 об – 42).

Окрім збереження життя і здоров'я вихованців, у притулку педагоги проводили для них виховні заходи: прогулянки в ліс, на гору і галявину. Дітей дошкільного віку, що перебували в притулку, навчали, розвивали знання, уміння і навички, необхідні для їхнього подальшого навчання та адаптації в школі. Незважаючи на побоювання педагогів, діти добре адаптувалися в розвивальному середовищі народного дитячого садка на Куренівці (ЦДІАК України, ф.707, оп. 282, спр. 40, 1910: 42 – 42 об). Отже, з огляду на вище висвітлений досвід створення притулків для дітей, можемо зробити висновок, що зазначені притулки допомагали зберегти життя і здоров'я дітей з бідних сімей, здійснювали виховний вплив та забезпечували формування елементарних знань, умінь і навичок, необхідних для життя в дитячому, а пізніше у соціальному середовищі.

Практичну значущість для нашого дослідження становлять матеріали, оприлюднені в звіті Н. Лубенець про діяльність народного дитячого садка (січень 1909 року) з висвітленим досвідом роботи в ньому. Такий тип закладу створювався переважно для дітей сімей з бідних верств населення. Зокрема, тоді у середовищі дитячого садка нараховувалося 85 вихованців (41 хлопчик і 44 дівчинки) (ЦДІАК України, ф.707, оп. 282, спр. 40, 1910: 44).

Так, народний дитячий садок за віком і розвитком дітей розподілявся на три групи: молодшу, середню і старшу. У молодшій і середній групах з дітьми проводилися бесіди (про пори року), розповіді, фребелівські заняття, заняття з ліплення і малювання, малювання за власним задумом для розвитку фантазії та ініціативності вихованців.

У старшій групі реалізувалася підготовка дітей до шкільного навчання (так званій щабель переходу від дитячого садка до школи). Для дітей у розвивальному середовищі дитячого садка проводилися щоденні заняття з грамоти і лічби, малювання, ліплення з метою забезпечення їхнього всебічного розвитку та закріплення навичок (ЦДІАК України, ф.707, оп. 282, спр. 40, 1910: 44 об). Для реалізації мети фізичного виховання в розвивальному середовищі дитячого садка в усіх групах проводилися рухливі ігри й гімнастичні вправи. Окрім того, один раз на тиждень для всіх вихованців проводилися заняття зі співів. Також, зважаючи на необхідність збереження життя і здоров'я дітей дошкільного віку, дітям забезпечувалося повноцінне харчування і гігієнічні процедури. Разом із вихователем і «нянею» належний догляд за здоров'ям дітей забезпечував дитячий лікар (ЦДІАК України, ф.707, оп. 282, спр. 40, 1910: 44 об). Прогулянки для дітей дошкільного віку проводилися згідно з погодними умовами. Особливо цікавими для дітей були екскурсії на природу, у ботанічний сад і виставки. Також для дітей організовувалися дитячі свята і пригощання, приурочені до релігійних та інших свят (ЦДІАК України, ф.707, оп. 282, спр. 40, 1910: 45). Отже, розвивальне середовище народного дитячого садка на початку ХХ століття розглядалося як багатоаспектне явище, що забезпечує не тільки всебічний розви-

ток вихованця, а й місце для реалізації його індивідуальних нахилів та творчих здібностей.

Висновки. За результатами історико-педагогічного пошуку щодо педагогічних ідей про розвивальні середовища народних дитячих садків і дитячих притулків (1899–1910) можемо зробити висновок, що педагоги тих років зробили вагомий внесок у розбудову суспільного дошкільного виховання. Так, у хронологічних межах дослідження діяльність народних дитячих садків та дитячих притулків була спрямована на забезпечення дітей робітників умовами, що повторюють сімейне середовище та готують їх до життя. Метою створення дитячих притулків було збереження життя і здоров'я дітей дошкільного віку, які потрапили в скрутне становище (відсутність належного догляду від батьків, втрата житла у зв'язку з негдою тощо), забезпечення дітей харчами й одягом. Розвивальні середовища народних дитячих садків, окрім здоров'язбережувальної функції, забезпечували інтелектуальний, фізичний, моральний та естетичний розвиток дітей дошкільного віку (3–7 років) та здійснювали підготовку вихованців до навчання у народній початковій школі. Зважаючи на самодіяльну спрямованість розвивального середовища, народний дитячий садок створював безпечні умови для вияву та розвитку власної індивідуальності та творчих здібностей дітей, що є суголосним провідним ідеям, висвітленим у новій редакції Базового компонента дошкільної освіти (2021).

Отже, науковий і практичний інтерес становить внесок педагогічних персоналій у розвиток ідей про розвивальні середовища народних дитячих садків і дитячих притулків на теренах України в окреслених хронологічних межах, оскільки результати презентованої розвідки не вичерпують усіх аспектів зазначеної проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) 2021. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/pakaz-33-bazovyyu-komponent-doshk-osv.pdf> (дата звернення: 19.02.2021).
2. Іванюк Г. Ідеї діяльнісного підходу Ф. Фребеля в українському дошкільлі: від минулого до сьогодення. *Молодий вчений*. 2018. № 7(1), с. 101–105. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_7\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_7(1)_24) (дата звернення: 23.02.2021)
3. Кушнір В. Питання програмного забезпечення дошкільних закладів ХІХ – поч. ХХ ст. *Історико-педагогічний альманах*. 2016. № 2, с. 41–46.
4. Народные детские сады в Киеве. Киев, В. и. 1899. 60.
5. Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год: Киевское общество народных детских садов. Киев : Тип. Кушнерёва и К., 1907. 96.
6. Попиченко С. Історія становлення закладів суспільного дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2009. № 2, с. 275–283.
7. Рябкина Л. Історико-педагогічний аналіз системи опіки над знедоленими дітьми на початку ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 1, с. 273–277.
8. Сергеева В. Заведення перших народних дитячих садків у м. Києві. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9, с. 315–318.

9. Січкара А.Д. Актуалізація ідей діяльнісного підходу в умовах становлення суспільного дошкільного виховання в Україні (1871–1907). *Рідна школа*. 2015. № 5–6, с. 76–80.

10. Справа управління Київського учбового округу «Про дозвіл Київському Товариству народних дитячих садків відкрити в м. Києві на Шулявці безкоштовний народний дитячий садок» (1910) від 16 грудня 1910 року ЦДІАК, ф.707, оп. 282, spr. 40, ark. 120.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia) (2021) [The basic component of preschool education (new version)]. Retrieved from: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/nakaz-33-bazovyy-komponent-doshk-osv.pdf> [in Ukrainian].

2. Ivaniuk H. I. (2018). Idei diialnisnoho pidkhodu F. Frebelia v ukrainskomu doshkilli: vid mynuloho do sohodennia [Ideas of F. Froebel's activity approach in the Ukrainian preschool: from the past to the present] / H. I. Ivaniuk, A. D. Sichkar. *Molodyi vchenyi*. No. 7(1). S. 101–105. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_7\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_7(1)_24) [in Ukrainian].

3. Kushnir V. (2016). Pytannia prohramnoho zabezpechennia doshkilnykh zakladiv XIX – poch. XX st. [Software issues of preschool institutions XIX–XX]. *Istoryko-pedahohichniy almanakh*, (2), 41–46 [in Ukrainian].

4. Narodnye detskie sady v Kieve [People's kindergartens in Kiev] (1899). Kyiv, V. i. 60. [in Russian].

5. Narodnyj detskiy sad. S prilozheniem otcheta o deyatelnosti detskogo sada, priyuta i shkoly nyan' za 1906 god: Kievskoe obshchestvo narodnykh detskiy sadov [People's kindergarten. With the appendix of the report on the activities of kindergarten, shelter and nanny school for 1906: Kiev Society of Children's Kindergartens] (1907). Kyiv: Tip. Kushnerèva i K., 96 [in Russian].

6. Popychenko S. (2009) Istoriiia stanovlennia zakladiv suspilnoho doshkilnoho vykhovannia v Ukraini (kinets XIX – pochatok XX st.) [History of the formation of institutions of public preschool education in Ukraine (late 19th – early 20th century)]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny*, (2), 275–283 [in Ukrainian].

7. Riabkina L. (2015). Istoryko-pedahohichniy analiz systemy opiky nad znedolenymy ditmy na pochatku XX stolittia [Historical and pedagogical analysis of the guardianship system for disadvantaged children at the beginning of the twentieth century]. *Naukovyi visnyk Mykolaiivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho. Pedahohichni nauky* (1), 273–277 [in Ukrainian].

8. Serheieva V. (2013). Zavedennia pershykh narodnykh dytiachykh sadkiv u m. Kyievi [Establishment of the first public kindergartens in Kiev]. *Hirska shkola Ukrainykh Karpat*, (8–9), 315–318 [in Ukrainian].

9. Sichkar A. D. (2015) Aktualizatsiia idei diialnisnoho pidkhodu v umovakh stanovlennia suspilnoho doshkilnoho vykhovannia v Ukraini (1871–1907) [Updating the ideas of an active approach in the conditions of the formation of public preschool education in Ukraine (1871–1907)]. *Ridna shkola*, (5–6), 76–80 [in Ukrainian].

10. Sправа upravlinnia Kyivskoho uchbovoho okruhu “Pro dozvil Kyivskomu Tovarystvu narodnykh dytiachykh sadkiv vidkryty v m. Kyievi na Shulyavtsi bezkoshtovnyi narodnyi dytiachyi sadok” (1910) vid 16 hrudnia 1910 roku [The case of the management of the Kiev school district “On allowing the Kiev Partnership of Children's Kindergartens to open a free people's kindergarten in Kiev on Shulyavka”]. *TsDIAK*, f. 707, op. 282, spr. 40, ark. 120 [in Ukrainian].